

GORKI SMEH BEZ KRAJA

(Uz zbirku satiri ne proze *Smeja emo se*)

Zatim se vrti ku i prazna želuca i zate e majku kako vari
šljunak, pa uze svoj tanjur i sede kraj nje da eka.

Zekerija Tamir: *Koraci jedinoga* (Smeja emo se)

Neprijatelj je podlo obasuo vatrom naš avion koji je mirno bacao bombe na njegovo stanovništvo.

Karel apek

Zekerija Tamir (Damask, 1931) oglasio se kao pisac krajem pedesetih. Veran zanatu za koji se od malena spremao u drevnom gradu slavnom po kovanju sabalja, prekovao je i okario sebe i postao majstor britkog stila – možda najbolji koji je ikada pisao prozu na arapskom jeziku. Ve iz prvih njegovih pri a videlo se da voli da pliva protiv struje, upušta se u pustolovine i istražuje nepoznate predele. Nasuprot tadašnjem maniru rasplinute naracije „oboga ene“ enormnom arapskom sinonimijom i sklopovima teško doku ivog zna enja, svaka njegova re enica bila je blistavo i resko se ivo, a iz tekstova prelivala se gusta emotivna energija kakvu arapska kratka proza do njega nije poznavala.

Tamirova intuicija doticala je nevidljiva podru ja moderne, rastrzane ose ajnosti i pretakala ih u jedinstvene sadržaje gra ene u formi jezika što zanosi istovremeno na retoriku svetih spisa i jezik bajki. Ova dvojako klasi na sintaksa, uz modernu i jasnu leksiku iji jedan deo poprima funkcije stalnih simbola, pokazala se kao savršen metod za gra enje udesnih parabola kojima ovaj pisac formalizuje svoje vizije. Udo njegovog pera ini da klišei koje primenjuje, kako jezi ki tako i motivski, nikada ne postaju dosadni, ve uvek iznova o aravaju itaoca, poput onih u anti koji književnosti i u narodnoj, usmenoj tradiciji.

Kao što su Ovidijevi latinski heksametri u *Metamorfozama* dostigli vrhunac iste forme pogodne za hitru naraciju i deskripciju, tako je i Tamirov arapski prozni izraz vrhunski oblik kojim se efektno ostvaruju paradoksalne sudsbine njegovih likova u svetu koji vapije za dubokim preobražajem – ravnim onome koji se jednom ve desio da bi se haos pretvorio u kosmos. Kao i Ovidijevi, tako i Tamirovi likovi, dva milenija kasnije, bivaju surovo kažnjeni za nepokornost modernim božanstvima: oni se, kad nemaju izbora, ili kad im sama smrt nije dovoljna kazna, preobražavaju u životinje, biljke, bronzane spomenike, an ele ili nebeska tela, pa nastavljaju da žive me u oblacima, u morskim dubinama, pod zemljom, u tami beskrajnog vremena koje im ne donosi olakšanja.

Prepoznatljiva crta Tamirovog stvaralaštva jeste o udovoravanje obi nog, poobi avanje udovitog, obelodanjivanje magije stvarnosti i njene varavosti; racionalno se sudara sa suludim, jezivo tragi no s ironi nim i smehotvornim; ništa nije onako kako izgleda na površini. Istina je skrivena u katakombama i lavitintima bi a što prete da se rasprsnu od strave, nasilja i zlo ina. A ipak, to je i svet satkan od nevinosti, tanganog sna i ežnje za nekim drugim svetom, s više radosti, slobode, ljudskosti i sigur-

nosti. Tamir orazumljava iracionalno – ne da bi ga u inio svarljivim, ve da bi razotkrio njegove ponore, strahote i dejstva na celokupni život, na jedinku i na mnoštvo. On je vidoviti svedok svoga doba i graditelj jednog sveta uzbudljivog do bola, i preko granice užasa.

Više značajno pismo Zekeriije Tamira, pisca nesputane mašte i uroenog afiniteta za ogoljavanje zbivanja na raskršima svesti i želja zapretenih u dubinama nesvesnog, doima se ponekad kao nadrealistički; valjda otuda, neki su, upoznavši samo mali deo onoga što je napisao, pohitali da ga svrstaju u nadrealiste. Njegova spisateljska tehnika najbolje se iskazuje tamo gde se susre u san i java, pravo i patvoreno, delo i re. Svet je jedinstven prostor koji ništa ne deli i ne razdvaja. Biće zna granicu, ali zgušnuto Tamirovo pripovedanje probija sve granice, odbijajući da prizna njihovo postojanje. Ipak, Tamir je daleko od toga da „spontano izliva“ sadržaje podsvesti na beli papir.

Za njegove se priče pre može reći da pripadaju magijskom realizmu, koji nam se, poslednjih decenija, otkrio u pismima nekih drugih pisaca njegove generacije, iz drugih krajeva i jezika. Gotovo svaka Tamirova priča zadire u područje fantastike, najšire shvaćene. Većina je alegorična. Samo manji broj njegovih ranijih proza pripada kratkoj priči s realističkom osnovom.

Bez bojazni da će se pogrešiti, za Tamira se može reći da je satiričar. Satira, ljuta i nemilosrdna, jedno je od obeležja gotovo svake njegove priče. Takve su naravnito priče koje se pletu oko kraljeva, njihovih doglavnika i predstavnika klera. U zbirci *Nojev zov* nalazimo ove i ciklus žestokih satiričnih minijatura u kojima je junak Džuha, arapski Nasradin (ta se dva imena i lika u bliskoistočnoj tradiciji mešaju); više motiva u tom ciklusu preuzeto je iz narodne baštine, a već sama pojавa *Džuhe Damaš anina* u savremenom književnom miljeu deluje prkosno i proravanski: možemo nici kojima se on naruga gube miran san i slute fijuk mača. Svugde je kod Tamira prisutna gorka ironija koja, kroz opise događaja u potezima jedinstvene jezgrovitosti, prožima svaki detalj priče, a kadšto nam se čini da ironija, sama po sebi, i tvori priču. Tamir nema premca kad demonstrira kako se, ozbiljna lica, gradi humoristički dijalog, pa Italac naprosto ne stiže da se smeje, već samo može – i mora – da ita sve dalje i dalje.

Kad se zabavi univerzalnim temama, Tamir zazvuči kao kakav ozloje eni i pessimistični Borhes. Tome, nesumnjivo, doprinosi njegov kao kristal prozračni jezik i precizni izraz. Ekonomija jezika i jednostavnost naracije dostižu sopstvenu negaciju, jer se pretvaraju u poplavu sugestivnih znakova i naglih otkrića. U predgovoru uzbirci *Smejaemo se*, londonski profesor Kemal Abu Dib kaže: „Ko god se suočio s tim crnim slapovima značenja i bleštavim simbolizacijama kulačaju iz ponora (Tamirovog) teksta, ostao je preneražen“.

Mnoge Tamirove sasvim kratke proze, pune dubokog gneva, podsećaju na *Fantastične basne* Embrouza Birsa, kako sveprisutnim razaranjem u civilizaciju i udovišnim zapletima, tako i stilskim bravurama u kojima reči pucaju kao bijeli. Kao i Birš, najgnevnejši me u gnevnim, i Tamir tako bira morbidne sižee i prikazuje slike silovanja, mržnje i osvete, ubistva nožem, gladi, podlosti i svakojakog ljudskog jada; teško je, čini se, naći u literaturi gor i opis bede od onoga koji je uzet za prvi moto

ovog malog ogleda. Ali za razliku od Birsa, Tamir nije razoaran u celi svet i nikada nije cini an prema ljudskoj težnji da se u vrlinama otkrije smisao. Naprotiv, najsnažniji utisak koji u svesti sti u oni koji dozvole da ih usisa vrtlog udesnih tekstova ovog pisca jeste da je Zekerija Tamir op injen životom. On je sav posve en odbrani života i svi njegovi divlji nasrtaji na okolinu i ljude samo su napadi na sve vrste smrti i usmrivanja u ovom okrutnom svetu. Nema nikakve sumnje da su oni dirigovani mišlu (ili, bolje, osnovnim usmerenjem njegovog bi a) da je život najdragoceniji dar.

Brane i taj božji dar, Zekerija Tamir, zgrožen nad zlima ovoga ludog sveta, stvara svoje fantasti ne basne i moderne bajke koje za glavnu temu re e uzimaju ljubav i vrlinu, a ak i tada retko imaju srean kraj. One ve ma govore o najcrnoj bedi, o sebi nosti, policijskoj svireposti, politiarskom praznoslovlju i pokvarenosti. Jedini na in koji on nudi za odbranu od tih zala jeste smeh.

Smeh nema granica, ne vidi se jasno gde po inje, ni gde mu je kraj. Ima hiljadu i jedno lice. Ako ga nosimo u sebi, može pobediti sve drugo – utoliko što e nas održati u životu. Sva ljudska nadmoćnost silom je u našoj spremnosti da se sili podsmehnemo.

Obaraju i se na svakom koraku na odnaroenu državu i krute ideologije svih vrsta (a osobito na islamsku, u ijem se okrilju rodio), Tamir se ljuto zamerio i svetovnoj vlasti, i kleru. Nije propustio da se nasmeje ni svome jedinom životu, pa peva sopstveno opelo rugaju i se i sebi, i smrti – najavljuju i da e i u grobu ostati nezadovoljan:

Ništa ne može uplašiti onoga ko je umro; jedino zbog ega drhtim jeste bes što mi je grob bez grejalice.

Veoma esto Tamir pominje ptice i mačke, uvek s velikom nežnošću, a na jednom mestu nudi prividni ključ svoje upravo detinje ljubavi prema makanama:

Voleo sam mačku jer su prgave, ujedaju i grebu i prolivaju krv, mada sam nisam nalik na mačku.

Taj i takav Tamir prvi je i do sada neprevazi en arapski pisac proze za decu. Ali brojne njegove priče „za odrasle“ imaju decu za glavne junake, pričemu ni priče namenjene deci nisu ništa manje i „za odrasle“. Tada, kada govori o onom dečem u nama, Tamir pleni toplinom, osobito u dijalozima koji teku me u decom ili mladim ljubavnicima.

Prikazuju i 1960. godine prvu Tamirovu zbirku, kritičar Šefik Makar je pisao: „Svet Zekerije Tamira je bojno polje, poprište ljute i dugotrajne bitke. Reskirajmo da stupimo u taj svet s njegovim šumama, divljaštvinama, tamama, košmarima i sredstvima za urnisanje, ali i lepim zelenim snovima u ijem zelenilu žive tigrovi i ptice grabljivice, ne bismo li shvatili bar donekle ono za im ovaj pripovedačezne – dok to i ne napravi sa svetom i ljudima.“

U asu citiranja ove preporuke zbirka *Smeja emo se* bila je poslednja objavljena Tamirova knjiga. Ako je pre petdeset godina, kao mladi, i zamišlja da bi svojim pričama mogao štograd „napraviti sa svetom i ljudima“, Tamir to danas, na pragu sedamdesete, sigurno ne misli. Piše jer u njemu i dalje vri vrelo priča, ali zna da se misija plemenite reči svodi na nevidljiva dejstva u pozadini kolektivne svesti, unutar tajnih

sfera duha u kojima žive ideali. Ta re – iz Tamirovih udesnih proza to se jasno vidi – žudno brani ovaj svet uvaju i ono najbolje u njemu od uništenja, a nema ambicija da ga menja mimo te jedne namere, neizbežne, i najve e.

Ve više od dvadeset godina Tamir živi u Oksfordu i, posle duge pauze tokom koje se uglavnom bavio pisanjem za nedeljne rubrike u novinama, ponovo piše kratku prozu s velikim žarom, dok po svetu, na raznim jezicima, izlaze nova izdanja njegovih knjiga i brane se doktorske disertacije o njegovom delu.

Najvažnije zbirke: *Njisak belca* (1960), *Jedno prole e u pepelu* (1965), *Grmljavina* (1970), *Zašto je za utala reka* (1973, pri e za decu), *Zapožareni Damask* (1973), *Tigrovi, desetog dana* (1977), *Nojev zov* (1994), *Smeja emo se* (1998). Po etkom 2000. godine, u Bejrutu i Londonu istovremeno, izlazi mu nova zbirka kratkih proza pod naslovom *Kiselo grož e*; prevod tog rukopisa, zahvaljuju i velikodušnosti autora, ve radi ruka koja ispisuje ove redove.

Srpko Leštari ,
Zemun, oktobra 1999.